

Gezien, gehoord, gelezen

Peter Bak

Een 'meneer' van een krant. Trouw en Bruins Slot 1943-1968
Kampen (Kok), 1999, 440 p., geïll., f75, ISBN 90-435-01-52-2

Jan-Jaap van den Berg

Deining. Koers en karakter van de ARP ter discussie, 1956-1970
Kampen (Kok), 1999, 492 p., geïll., f75, ISBN 90-435-01-51-4

In de geschiedenis van de Nederlandse journalistiek zijn twee soorten hoofdredacteurs te vinden: Enerzijds was er de journalistieke hoofdredacteur die 'de krant in de palm van zijn hand had'. Joop Lückert van de *Volkskrant*, gepokt en gemazeld in de Angelsaksische traditie, was daarvan de belangrijkste exponent. Anderzijds was er de politieke hoofdredacteur; een functie die vaak werd bekleed door een politicus. Hij belichaamde de band tussen krant en partij. In de theorievorming over verzuiling is, met name door A. Lijphart, veel belang gehecht aan deze *interlocking directorates*. Zij waren de ultieme uitdrukking van de symbiotische relatie tussen pers en politiek in het Nederland van voor de jaren zestig. De krant was in deze visie het middel waarmee de almachtige top van de zuil communiceerde met een lijdelijke achterban. Hoe wijdverbreid dit idee ook werd, er is zelden onderzoek gedaan naar deze 'politici-hoofdredacteurs'.

Een interessante vraag is of zij daadwerkelijk invloed uitoefenden op de journalistieke werkwijze van hun krant. Stuurden zij gericht redacteurs aan en drongen hun denkbeelden zo door tot in elke vezel van de krant? Of waren zij voornamelijk schrijver van hoofd artikelen en bewaakten zij op afstand de 'staatkundige' lijn van hun krant? Slechts opmerkingen terzijde in memoires van journalisten, jubileumboeken en historische studies werpen daarop een schemerig licht. De antirevolutionaire bladen werden – E. Diemer van de

Kwartet-bladen is de spreekwoordelijke uitzondering – geleid door hoofd artikelschrijvers. In Friesland zetelde Hendrik Algra die thuis zijn geselende commentaren schreef; op de redactie van zijn *Friesch Dagblad* liet hij zich zelden zien. De dagelijkse leiding was in handen van een redactiechef.

Het ARP-kamerlid J.A.H.J.S. Bruins Slot werd in 1945 hoofdredacteur van het voormalige verzetsblad *Trouw*. Peter Bak wilde een geschiedenis van deze krant schrijven, maar stuitte daarbij op problemen. Een redactie-archief van *Trouw* is er niet en Bruins Slot liet bijna niets na met betrekking tot de krant. De leggers waren daarom Baks belangrijkste bron. Dat hoeft niet onoverkomelijk te zijn, mits de historicus een uitgekende en systematische methode voor inhoudsanalyse bedenkt en zo het wereldbeeld dat een krant haar lezers voorhoudt, reconstrueert. Bak is daarin niet geslaagd. Nadat hij met het integraal doorlezen van het dagblad tot 1963 was gevorderd, 'met een gemiddeld tempo van een jaargang per maand', besloot hij er in 1968 een punt achter te zetten. Bak beperkte zich vervolgens tot een bestudering van de hoofd artikelen, 'het opiniërende "gezicht" van de krant'. Daardoor is de studie, zoals de auteur zelf aangeeft, vooral een intellectuele biografie van Bruins Slot geworden. Diens politieke leven en veranderende denkbeelden worden verteld aan de hand van diens hoofd artikelen. De lezer komt over de werkwijze op de redactie en de

rest van de inhoud van *Trouw* weinig te weten. Losse opmerkingen wekken de indruk dat de inbreng van de antirevolutionaire voorman zich beperkte tot het hoofdartikel. Met de rest van de krant bemoeide hij zich – in tegenstelling tot kvp-leider Romme bij *de Volkskrant* – niet, zo lijkt het.

De journalistieke leiding was stevig in handen van drie chefs die allemaal afkomstig waren van *De Telegraaf*. Zij waren, zo schreef kerkredacteur A.J. Klei later, 'niet of nauwelijks vertrouwd met de zeden en gewoonten van het door *Trouw* bediende orthodox-protestantse volksdeel'. Regelmatig klomk dan ook de klacht dat de krant 'geen antirevolutionaire geest ademde'. Maar of deze litanie terecht was en waaruit dit dan zou blijken, maakt Bak niet duidelijk. Dat uit Bruins Slots hoofdartikelen een antirevolutionair geluid klomk, is geen verrassing, maar sluimeren blijft de veel interessantere en meer cultuurhistorische vraag hoe dit zat met de rest van de krant. Want wat zou het mooi zijn als iemand eens aantoonde waarin het christelijk karakter van *Trouw* zich in de kolommen toonde. Zat het in het nieuwsaanbod, in de rubrieken, in de sportverslagen of toch vooral in de commentaren? Een 'meener' van een krant is vooral een beschrijvende studie geworden, een plichtsgetrouw verslag van een worsteling door de leggers.

Een groot deel van de periode in de Nederlandse politieke geschiedenis die Bak behandelt, beschrijft Jan-Jaap van den Berg in *Deining. Koers en karakter van de ARP ter discussie, 1956-1970*. Opmerkelijk is dat beide auteurs geen gebruik hebben gemaakt van elkaars werk. Bruins Slot speelde namelijk, hoewel partijvoorzitter W.P. Berghuis het voortouw had, een belangrijke rol in de ideologische heroriëntering van de partij. Aanvankelijk was de hoofdredacteur van *Trouw*, in het kielzog van de onbetwiste partijleider Jan Schouten, een traditionele antirevolutionair. Tijdens en vlak na de oorlog pleitte de redactie even voor oecumenische en politieke toenadering tot de CHU, maar dat vernieuwend elan verdween al snel. 'Ik ben niet veranderd', zei Schouten na

terugkeer uit het concentratiekamp Mauthausen en de ARP moest dat ook maar niet doen.

Na het aftreden van Schouten in 1956 werd diens dubbelfunctie gesplitst. Bruins Slot werd fractievoorzitter en Berghuis partijvoorzitter. In de jaren die volgden traden binnen de ARP twee stromingen voor het voetlicht. Van den Berg onderscheidt, in navolging van de socioloog en AR-politicus D.Th. Kuiper, een traditionele denkrichting en een evangelisch-radicalen. De verpersoonlijking van die eerste conservatieve groep waren kamerlid M. Schakel en de Friese senator Algra. Berghuis en Bruins Slot waren de voormannen van de vernieuwende stroming. Zij wilden de partij openbreken. Om haar vitaal te houden, moest zij zich ontwikkelen tot een sociale partij. Zij moest zich niet alleen meer richten op de Nederlandse situatie, maar ook een visie hebben op de mondiale ontwikkelingsproblematiek. Gerechtigheid en bekommernis moesten het doel van praktische politiek zijn. In Bruins Slots boekje *Kleine partij in grote wereld* werden deze ideeën uitgewerkt. De fractievoorzitter liet zich daarbij vooral inspireren door denkbeelden van de gereformeerde zending, zoals die bijvoorbeeld werden uitgedragen door de progressieve theoloog J. Verkuyl.

Deze gedachtewereld bepaalde Bruins Slots veelbesproken 'ommezwaai' in de kwestie Nieuw-Guinea. Aanvankelijk steunden de ARP en *Trouw* de Nederlandse regering in haar weigering om het 'laatste restje kolonie' over te dragen aan Indonesië. Maar in september 1961 doorbrak Bruins Slot, met steun van Berghuis, de partijpolitiek door eerst in *Trouw* en later in een muisstille Tweede Kamer te pleiten voor het loslaten van Nieuw-Guinea. Het veroorzaakte een stroom van kritiek in de eigen partij. Al snel stonden twee groepen lijnrecht tegenover elkaar. Vooral Algra voerde in het *Friesch Dagblad* fel oppositie. 'Soms onverkwikkelijk', noemde Bruins Slot diens optreden. De felle tegenstand had echter wel effect: Bruins Slot besloot 'wegens gezondheidsredenen' af te treden als fractievoorzitter en zich voortaan alleen aan *Trouw* te wijden.

Met de krant ging het inmiddels slecht. Zij dreigde onder de honderdduizend abonnees te zakken en daardoor ook adverteerders kwijt te raken. Waarom de lezers massaal afhaakten, maakt Bak niet duidelijk. In zijn boek wordt vooral aandacht besteed aan de partijpolitieke context waarin Bruins Slot zijn hoofdartikelen schreef. De maatschappelijke situatie, zoals de ontzuiling die in dezelfde periode plaatsvond, blijft grotendeels buiten beeld. In zijn eerste stuk na zijn aftreden, zette de hoofdredacteur zijn visie op christelijke politiek nog eens uiteen. Zij moest zich ontdoen van 'de oude schema's waarin zij heeft geleefd en gefunctioneerd' en handelen vanuit de positieve boodschap van het evangelie. Dan was er 'een wereld te winnen'. Het artikel kan ook worden gelezen als een programma voor *Trouw*. Zij werd een 'open krant' die streefde naar een 'nieuwe wereld' vol van bewogenheid en barmhartigheid, gerechtigheid en menselijke waardigheid. Daarmee waren wellicht nieuwe abonnees (en partijleden) te winnen, maar ook oude te verliezen. Algra schreef in 1969 aan Bruins Slot: 'Ik vind het allemaal zo jammer. Ik heb je leren kennen als iemand die diep door-drongen was van de betekenis van het Gereformeed belijden. Maar jouw krant wordt hoe

langer hoe meer het doorgeefluik voor alle mogelijke nieuwlichterij, waarbij de bijbel wordt aangepast aan de wensen van deze tijd'. Dat was nu net wat Bruins Slot wenste.

Wellicht was het op dat moment ook een goed uitgangspunt voor een succesvolle krant. Maar Bruins Slot was waarschijnlijk niet geschikt om die te maken. Hij peilde de nieuwe ontwikkelingen in de samenleving goed, maar kon de journalistieke vertaalslag niet maken. In de 'geprofessionaliseerde' journalistiek was de 'ajournalistieke' hoofdredacteur al bijna een anachronisme.

De boeken van Bak en Van den Berg passen in de traditionele politieke geschiedschrijving: feitelijk en gericht op de politieke ideeën van Bruins Slot en de ideologie van de ARP. Inhoudelijk sluiten ze niet alleen naadloos op elkaar aan, maar ze overlappen elkaar ook grotendeels. Prikkelend of vernieuwend zijn deze degelijke en informatieve bijdragen aan de historiografie niet; daarvoor zijn ze te beschrijvend. Dat beide auteurs geen begenadigde schrijvers zijn, maakt hun werk bovendien tot taai kost. Maar 'in het zweet uws aanschijns, zult gij brood eten, totdat gij tot den aardbodem wederkeert'.

Marcel Broersma